

Keywords: a legal act of all Ukrainian referendum, acceptance of Constitution and laws of Ukraine is on an all Ukrainian referendum.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАУКИ

*Можайкіна О. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПРОФІЛАКТИКА ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ США ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

В даній статті аналізуються кримінологічні аспекти основних концепцій протиправної поведінки неповнолітніх в США та Великобританії. Проаналізовано зарубіжний досвід профілактичних програм профілактики протиправної поведінки серед неповнолітніх.

Ключові слова: протиправна поведінка, делінквент, девіація, профілактика правопорушень, підлітки.

Проблеми правопорушень серед неповнолітніх в даний час є предметом підвищеного інтересу світової кримінологічної науки і практики, державних установ та широкого кола громадськості. Соціально-економічний стан в Україні негативно впливає на підлітків та юнацтво, збільшується кількість дітей, які мають відхилення в поведінці. Особливо це помітно в підлітковий період, коли відбувається включення людини в систему різних відносин, які впливають на процес формування поглядів, ціннісних орієнтацій, інтересів та потреб, а також на самовизначення та самоутвердження особистості. Саме в цей період збільшується рівень злочинності неповнолітніх. Вже сьогодні ми можемо констатувати збільшення моральної невибагливості та духовної спустошеності у представників всіх верств населення, підвищення тривожності, жорстокості та агресивності у підлітків. Зростання злочинності серед неповнолітніх характерно для багатьох розвинутих зарубіжних країн. Яскравим прикладом цього є Сполучені Штати Америки та Великобританія. Зарубіжними дослідниками накопичено значний статистичний і емпіричний матеріал практично про всі існуючі серед молоді деструктивні прояви.

Постійно зростаючий взаємозв'язок держав і народів сучасного світу, інтернаціоналізація економіки, науки та культури – все це обумовлює важливість вивчення світового досвіду в різних галузях наукового пізнання. Не є виключенням і кримінологічна теорія і практика. Розвиток юридичної, соціальної, психолого-педагогічної превентивної теорії та практики в різних країнах визначає можливості “переносу” певних частин або елементів зарубіжного досвіду у вітчизняну практику. При цьому слід враховувати, що досвід інших держав неможливо застосовувати без врахування економічних, навчальних, культурних, етнографічних, психологічних та інших особливостей нашої держави. Досвід зарубіжних вчених може бути корисним для вирішення цілого комплексу підліткових та молодіжних проблем в нашій країні,

пов'язаних із збільшенням кримінальної активності молодого покоління, поширенням наркоманії, токсикоманії та алкоголізму. Багато з цих проблем, з якими стикається наше суспільство сьогодні, вивчалися зарубіжними вченими більше двадцяти років тому. Протиправну поведінку неповнолітніх можна вважати однією з ознак соціальної хвороби суспільства.

Для більшості підлітків та юнацтва США і Великобританії характерні такі ж прояви, як і в їх однолітків в Україні: прагнення до яскравого та насиченого життя, до чогось нового, слідування моді і стилю в одязі, певні музичні уподобання, а також зростання негативних тенденцій: вживання алкоголю, наркотиків, токсичних речовин, вчинення правопорушень, підтримання норм і традицій асоціальної молодіжної субкультури.

Вивчення питань, пов'язаних з особливостями протиправної поведінки неповнолітніх і методами її профілактики в США і Великобританії, обумовлені мовленнєвою спільністю американських та англійських досліджень; подібністю культурних традицій і звичаїв; відсутністю будь-яких суттєвих відмінностей у вирішенні основних теоретичних і практичних проблем протиправної поведінки в науці США і Великобританії.

Вивченням зарубіжного досвіду профілактики протиправної поведінки неповнолітніх займалися такі вчені, як О. М. Джужа, Ю. В. Александров, А. Ф. Зелінський, Н. Ф. Кузнецова, С. М. Іншаков, І. Д. Зверева та ін.

Серед вчених США і Великобританії на сьогоднішній день не існує єдиної думки щодо поняття “девіантна поведінка неповнолітніх”, яке в більшій мірі визначається як “делінквентна поведінка”, “асоціальна поведінка”, “відхилення в поведінці”. Поняття “девіантна поведінка” розглядається в кримінологічній науці США та Великобританії частіше як відхилення від норм, які прийняті, фактично існують в суспільстві, як “досягнення мети незаконними засобами” [1, с. 330], яке в подальшому призводить до ізоляції, тюремного ув'язнення та інших видів покарань.

В поняття “неповнолітні” (juvenile) дослідники традиційно включають період між дитинством та зрілим віком, з 14 до 22 років у хлопців та з 12 до 21 років у дівчат. Для визначення основних детермінант протиправної поведінки англо-американські вчені використовують концепцію “множинних чинників”, які впливають на “неправильну поведінку”, як злочинну, так і незлочинну. До числа таких чинників відноситься великий спектр проступків: від вчинення різних видів злочинів до прогулів шкільних занять, безкоштовного проникнення у кіно або на концерт, бешкетування тощо. Нерідко для того, аби кваліфікувати поведінку підлітка як девіанта, достатньо перевірити його за спеціальними тестами, а не проводити безпосередній аналіз його поведінки. Тому в одних випадках девіантною визнається поведінка підлітка-правопорушника, в інших – підлітка з аномальною поведінкою, в третіх – гіперактивного підлітка, в четвертих – соціально не пристосованого підлітка, який не приймає норми і цінності соціуму [2, с. 114].

Статистика протиправної поведінки неповнолітніх в США і Великобританії визначає кримінологічні і соціально-педагогічні показники, такі як стать, вік, соціальне становище, рівень освіти, стан сім'ї і т. ін. Кримінологічні (кількісні) показники важливі для швидкого виявлення девіантної поведінки та характеристики її

стану, структури і динаміки розвитку, соціально-педагогічні показники (якісні) відіграють важливу роль у профілактичній роботі по ресоціалізації та реабілітації неповнолітніх правопорушників.

Звертаємо увагу на те, що аналіз концепцій девіантної поведінки неповнолітніх в США і Великобританії дозволяє висновувати, що в детермінантах девіантності підлітків в Україні та зарубіжних країнах багато спільного. Ми ніби повторюємо всі негативні процеси та соціальні явища, які були та існують в інших державах. Однак стверджувати про експорт злочинності неповнолітніх в нашу країну не можливо, оскільки злочинність, як негативне соціальне явище, не має національних і державних меж. На наш погляд, скоріше за все, її причини та умови обумовлені певними загальними "хворобами", чинниками, які притаманні певному суспільству, що знаходиться на якійсь стадії свого розвитку. Україна в даний період намагається перебудувати соціально-політичну і економічну системи за зразком розвинутих держав. В нашій державі також високий рівень підліткової злочинності, а це означає, що є в наших державах щось спільне, що породжує виникнення протиправної поведінки неповнолітніх. На наш погляд, спільним є методологічні підходи до виховання підростаючого покоління, а також соціальні та моральні орієнтації суспільства в цілому. Як правило, соціальні та моральні орієнтації в сучасному українському суспільстві здебільшого ґрунтуються на матеріальному, економічному успіху як домінуючому напрямленні життєдіяльності людини. Підростаюче покоління сприймає такі постулати і, в кінцевому результаті приймає матеріальне благополуччя як єдиний вірний шлях соціалізації в суспільстві. Спроби швидкого досягнення економічного успіху правовими способами, які застосовують підлітки, в більшості випадків призводять до розчарування і в подальшому у них відбувається деформація понять про право і мораль, про моральні цінності та ідеали, загальноприйнятні правила поведінки тощо. Домінантність фінансового забезпечення, швидкого отримання грошей, образ особи, яка вміє "робити гроші" займають міцні позиції у свідомості підлітків і в повній мірі нівелюються поняття про закон, добро, справедливість, підриваючи при цьому основи соціалізації особистості в таких інститутах як сім'я та школа.

Виявлення різних причин, які детермінують протиправну поведінку неповнолітніх в США і Великобританії, дозволяє зробити висновок щодо необхідності комплексного вивчення девіантності та делінквентності неповнолітніх як складного соціального явища, в боротьбі з яким потрібна інтеграція взаємодоповнюючих теоретичних підходів, використання міждисциплінарних методик, що дозволить повністю реалізувати великий практичний матеріал з превенції і ресоціалізації протиправної поведінки неповнолітніх [3, с. 144].

Досвід профілактичної та корекційної роботи в США і Великобританії становить великий інтерес для України. Аналіз програм профілактичної та корекційної роботи показує, що їх умовно можна розділити на декілька рівнів, а саме:

1) державний рівень, який передбачає розробку та реалізацію державних програм соціалізації особистості, адаптації її у сучасному суспільстві, а також профілактику протиправної поведінки неповнолітніх з використанням всіх сучасних правових, педагогічних та психологічних технологій, які створені на основі теорій девіантної

поведінки неповнолітніх. Сюди входять закони та постанови, що приймаються на урядовому рівні та на рівні комісій при президентові та прем'єр-міністрові. Впровадження державних програм відбувається із залученням законодавчої влади, правоохоронних органів, міністерств освіти та охорони здоров'я.

2) рівень окремих штатів і графств як суб'єктів держави. На цьому рівні розробляються конкретні профілактичні і корекційні технології на основі затверджених на державному рівні програм, які враховують соціально-економічні особливості певного штату або графства і фінансуються із бюджетів цього штату або графства, а також практична реалізація цих програм і технологій спеціально створеними соціальними центрами.

На зазначеному рівні фахівці відмовляються від ізоляції девіантних підлітків із соціуму і звертають особливу увагу у своїй превентивній діяльності на підвищення якості навчання та виховання. Великий акцент робиться на заходи, спрямовані на формування у підлітків відчуття взаємозв'язку зі школою та суспільством. Великим попитом в США та Великобританії користуються програми співпраці школи і поліції, впровадження рольових ігор в морально-правовому вихованні підлітків. У Великобританії широко розповсюджена організація психологічних центрів, які слідкують за розвитком дітей від народження і розробляють рекомендації для батьків та вчителів щодо оптимізації навчального і виховного процесів в сім'ї та школі. Крім цього зазначені центри спрямовують свою діяльність на надання необхідної правової, соціальної, психологічної та медичної допомоги девіантним підліткам за місцем їхнього проживання [3, с. 149].

3) муніципальний рівень, який передбачає розробку профілактичних заходів з урахуванням специфіки місцевих органів самоуправління, конкретних шкіл, коледжів, виробничих, комерційних та інших об'єднань, які знають локальні умови конкретного регіону. Діяльність місцевих органів самоуправління щодо ресоціалізації неповнолітніх делінквентів та профілактики правопорушень, як правило фінансується за рахунок господарських відрахувань всіх підприємств та організацій міста.

4) особистісний рівень, який передбачає розробку та впровадження конкретних методів соціального контролю, профілактику, превенцію, а також ресоціалізацію окремих неповнолітніх делінквентів. На цьому рівні здійснюється розробка заходів щодо недопущення негативного контакту неповнолітніх девіантів з органами правопорядку та юстиції. Крім окресленого, здійснюється розробка та реалізація програм "відволікання", суть яких полягає в тому, аби не допустити контактів неповнолітніх девіантів із системою юстиції. Такі програми включають створення спеціальних комун, спільнот, які позитивно себе зарекомендували на терені профілактики та реабілітації алкогольної та наркотичної залежності. Ці комуні та спільноти є альтернативою позбавлення волі та іншим видам покарань.

Основним принципом, на якому будується виховний вплив програм "відволікання" можна назвати збереження свободи неповнолітнього. Відповідно до зазначеного принципу можна визначити, що збереження свободи пов'язане з невеликими матеріальними і соціальними витратами, а також невеликими психічними та моральними травмами, які можуть бути нанесені неповнолітнім в умовах позбавлення волі. Крім цього, збереження свободи дозволяє активно впливати на

процес соціалізації неповнолітнього, усуває негативні фактори та сприяє впровадженню в превентивну практику науково обґрунтованих засобів впливу. На цьому ж принципі будується робота системи “пробації”, яка дозволяє підліткам проживати зі своїми батьками або під опікою родичів. Від підлітків вимагається обов’язкова участь у виховних програмах, які реалізуються виховними будинками або відповідними агентами, і мета яких – допомога підліткам у переосмисленні свого відношення до життя.

В США та Великобританії створена та діє комп’ютерна система “Probe”, яка являє собою розширену базу даних з детальною інформацією щодо кожного неповнолітнього, поставленого на облік. Ця система дозволяє відповідним працівникам визначати під час розробки індивідуальних програм впливу на кожного підлітка, а також прогнозувати можливі відхилення.

Серед примусових заходів, які застосовуються судами у справах неповнолітніх в США і Великобританії, особливе місце займає виховання в “закритому середовищі”, або інституціоналізація. Так, у Лондоні організовано Цент по роботі з засудженими підлітками 16-20-річного віку, який працює під патронатом благодійних організацій. В таких центрах надається можливість підліткам займатися корисною діяльністю. Фахівці (юристи, педагоги, психологи) допомагають скоординувати неповнолітню особу на продовження навчання, отримання професії, пошук роботи. В Центр намагаються не направляти підлітків з легким ступенем асоціальної поведінки [4, с. 203].

У Великобританії функціонує ціла низка спеціальних установ для неповнолітніх відкритого і закритого типів, серед яких найбільший інтерес для вітчизняної практики профілактичної діяльності являють “терапевтичні спільноти”. “Терапевтичні спільноти” – це союз незалежних об’єднань, які пропагують педагогічний підхід щодо профілактики протиправної поведінки та соціалізації особистості. В основу роботи таких установ покладено постійну (безперервну) допомогу підліткам і турбота про їх майбутнє, психотерапія, освіта. Після випуску із спільноти за випускниками протягом трьох наступних років проводиться соціальне спостереження, яке виконує контрольну функцію. Позитивні приклади із життя випускників, які стосуються їх професійного самовизначення, самореалізації тощо, використовуються як реклама в подальшій профілактичній роботі.

Особливе місце в ресоціалізації неповнолітніх правопорушників в США займають виправно-трудова табори “US Boot Camps” (“Військові черевики”). Зазначені табори побудовані за напіввійськовим зразком і являють собою виправні установи для неповнолітніх засуджених. В них застосовується “шокове виправлення” неповнолітніх, яких направлено туди за вироком суду або в превентивних цілях на термін від 90 до 180 днів. Цікавим є режим в зазначених таборах: підлітки після сніданку займаються фізичною працею 6-8 годин, після цього – стройовою підготовкою та фізичними вправами, а після вечері – навчаються або отримують консультації та лікування від алкоголізму, токсикоманії і наркоманії.

Звернемо увагу також на те, що організаційно-інтегруючу діяльність органів освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення, релігійних організацій у США і Великобританії здійснюють служби соціальної допомоги “Гайденс”, які забезпечують

будь-яку необхідну допомогу неповнолітнім. Основною метою такої допомоги є навчання підлітків щодо прийняття соціально виправданих рішень, сприяння їх моральній і правовій соціалізації.

Інтерес для української превентивної практики може викликати створення центрів дозвілля, постійних та сезонних таборів для навчання і трудової діяльності, розробка і реалізація програм “Ініціатива технічної освіти”, “Сертифікат з попередньої профосвіти”. Метою цих програм є надання допомоги у виборі професії, підвищенні кваліфікації, формуванні вмінь і навичок, які потрібні для вирішення життєвих проблем. Основна увага в цих програмах зосереджується на розвитку творчої ініціативи підлітків. Корисною може бути і програма “Молодіжне підприємство”, в основі якої знаходиться ідея навчання неповнолітніх зайняттю підприємницькою діяльністю. Така програма надає можливість підліткам самим створювати і управляти невеликими підприємствами, установами та організаціями. У відповідності до положення, в програмі беруть участь також і дорослі підприємці, які надають підліткам консультації з усіх питань.

Потрібно також зупинитися на профілактичних можливостях релігії та її моралі, враховуючи той факт, що в США церкву відвідує 1 млн. підлітків, а релігійним організаціям належить більше 80% приватних шкіл і велика кількість коледжів та університетів. Релігійне навчання і виховання проводиться у всіх недільних школах, яким уряд надає підтримку, а у Великобританії у конфесійних школах навчається 1,5 млн. дітей. Найбільшими організаціями є “Асоціація молодих християн”, “Національна рада католицької молоді”, які займаються благодійною діяльністю, організацією спортивних змагань, відпочинком, туризмом, літніми таборами для молоді тощо, що в свою чергу відволікає неповнолітніх від вчинення протиправних дій [4, с. 216].

Аналіз чисельних теорій і програм з профілактики правопорушень серед неповнолітніх в США і Великобританії показує поступовий перехід від адміністративно-примусових заходів до всебічної правової, соціальної, психологічної і педагогічної підтримки підлітків, які мають певні негативні відхилення в поведінці, до програм соціальної реабілітації і корекції поведінки неповнолітніх з відхиленнями у соціальному розвитку.

Закордонний досвід показує, що реалізація педагогічних засобів і програм має певні спільні тенденції та принципи: підготовка фахівців у галузі соціальної роботи, які спеціалізуються на виховній роботі щодо корекції протиправної поведінки; створення мережі спеціальних ресоціалізаційних служб та структур; визнання сім’ї як провідного інституту соціалізації підлітків; психологізація профілактичної роботи, провідна роль психолого-педагогічної допомоги в корекції та реабілітації підлітків, які мають відхилення у поведінці.

Реорганізація діяльності всіх соціальних інститутів, які займаються профілактичною діяльністю відбувається у відповідності до вищезазначених принципів. Відповідно актуальним і закономірним є звернення уваги вітчизняної кримінологічної, психологічної і педагогічної наук до вивчення провідного досвіду профілактичної роботи в інших державах. В даний час основні заходи профілактики протиправної поведінки неповнолітніх в США і Великобританії відповідають

міжнародним документам і полягають у наступному:

– підтримка молодіжних організацій з позитивними цілями і заборона діяльності асоціальних груп;

– забезпечення надійного правового захисту підлітків;

– формування в підлітковому середовищі соціально цінних традицій, які могли б витіснити кримінальні;

– проведення молодіжної політики, яка повинна відповідати сучасним вимогам.

В цьому відношенні для вітчизняної науки і практики важливими є документи, які прийняті Організацією Об'єднаних Націй (ООН), що присвячені правам дітей і принципам правосуддя по відношенню до неповнолітніх. Це "Міжнародна конвенція про права дитини" (1989 р.); "Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") (1985 р.). Вимоги, які сформульовані в цих документах, можуть допомогти як державним, так і громадським організаціям у визначенні гуманної системи спілкування з дітьми, які знаходяться у конфлікті із законом. Так, "Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") визначають (п. 13.1), що в рамках конкретних заходів, які не пов'язані з тюремним ув'язненням, з метою більш ефективного задоволення потреб правопорушників у відповідних випадках повинні розроблятися різні методи, такі, як індивідуальна робота, групова терапія, програми за місцем проживання і особливе поводження з різними категоріями правопорушників.

Виходячи з викладеного можна зробити висновок, що основний шлях подолання протиправної поведінки неповнолітніх полягає у різноманітні форм інтеграції відповідних соціальних інститутів, спрямованих на координацію всіх зусиль і створення спеціальних правових, педагогічних і психологічних умов з метою ефективнішого формування соціальних навичок у підростаючого покоління.

Використані джерела:

1. Социальная психология: Хрестоматия: учебное пособие для студентов вузов / сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М.: Аспект Пресс, 2003. – 475 с.
2. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навчальний посібник / А. Ф. Зелінський. – Х.: Рубікон, 2000. – 240 с.
3. Иншаков С. М. Зарубежная криминология: учебное пособие для вузов. – 2-е изд. / С. М. Иншаков. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 383 с.
4. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании / О. Н. Ведерникова. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2001. – 344 с.

Можайкина Е. С. Профилактика противоправного поведения несовершеннолетних: анализ опыта США и Великобритании

В данной статье анализируются криминологические аспекты основных концепций противоправного поведения несовершеннолетних в США и Великобритании. Проанализирован зарубежный опыт профилактических программ профилактики противоправного поведения среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: противоправное поведение, делинквент, девиация, профилактика правонарушений, подростки

Moghaikina L. Prevention of illegal behaviour in the underaged: analysis of the US and British experience

The article deals with the criminological aspects of the main concepts in the underaged illegal behaviour in the US and the UK. The foreign experience of prevention programmes of Illegal behaviour among the underaged was analysed.

Key words: *illegal behaviour, delinquent, deviation, prevention of offences, teenagers*

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Бахуринська М. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті розглядаються нові правові підходи сплати земельного податку із земель залізничного транспорту, що запровадженні чинним податковим законодавством України, порядок та особливості його справляння.

Ключові слова: *Підприємства залізничного транспорту, земельний податок, сплата за землю, землі ділянки залізничного транспорту, пільгові умови.*

В результаті змін що відбулися в податковому законодавстві актуальним залишаються питання визначення особливостей застосування пільгового правового режиму нарахування та сплати земельного податку із земель залізничного транспорту.

Мета статті. Зважаючи на соціальну спрямованість та економічний ефект залізничного транспорту автор ставить перед собою завдання провести аналіз нового механізму оподаткування земель, що використовуються підприємствами залізничного транспорту, оскільки податкові пільги є ефективним методом державного регулювання господарської діяльності, а тому їх застосування має бути вкрай виваженим та обґрунтованим.

Підприємства залізничного транспорту є значними землекористувачами, яким відводяться великі за розміром масиви землі, що охоплюють земельні ділянки не тільки під залізничним полотном, але й для розміщення станцій з усіма будівлями і спорудами енергетичного, локомотивного, вагонного, колійного, вантажного і пасажирського господарства, сигналізації та зв'язку, водопостачання, каналізації, під захисними та укріплювальними насадженнями, службовими, культурно-побутовими будівлями та іншими спорудами, необхідними для забезпечення роботи залізничного транспорту.

Зважаючи на стратегічне значення та соціально-економічний аспект діяльності залізниці, для державних підприємств залізничного транспорту встановлений пільговий правовий режим нарахування та сплати земельного податку.

Слід зазначити, що при практичному застосуванні відповідних норм постійно виникали розбіжності між податковими органами та підприємствами залізничного